

آسیب‌شناسی

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

در منطقه آسیای مرکزی

مطالعه موردی: افغانستان

غلامرضا باقری مقدم

مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی

تهران - ۱۳۹۳

فهرست نویسی پیش از انتشار

سرشناسه: باقری مقدم، غلامرضا؛ ۱۳۳۵-

عنوان و نام پدیدآور: آسیب‌شناسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در منطقه آسیای مرکزی، مطالعه موردی: قرقیزستان، غلامرضا باقری مقدم؛ [به سفارش] مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی.

مشخصات نشر: تهران: وزارت امور خارجه، اداره نشر، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۱۷۴ ص: جدول.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۶۱-۷۴۹-۳

بها: ۱۰۰۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: قیفا

یادداشت: کتاب ۱۶۳-۱۶۴، همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: ایران -- روابط خارجی -- قرقیزستان

موضوع: قرقیزستان -- روابط خارجی -- ایران

موضوع: ایران -- روابط خارجی -- آسیای مرکزی

شناسه افزوده: ایران، وزارت امور خارجه، مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی.

شناسه افزوده: ایران، وزارت امور خارجه، اداره نشر

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۲۱۶/۴/۱۰۱ D.K

رده‌بندی دیویی: ۷/۵۵۰۵۸۴۳

شماره کتابشناسی: ۴۰۱۴۰۱۱

آسیب‌شناسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در منطقه آسیای مرکزی

مطالعه موردی قرقیزستان

تألیف: غلامرضا باقری مقدم

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۴

همانگی امور نشر: بیتا طهرانیان

ویراستار: مریم حجاری

صفحه آرای: سحر حسینی صنعتی

صفحه‌آرایی، طراحی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی:

اداره نشر وزارت امور خارجه

دفتر مرکزی: خیابان شهید باهنر (نیاوران)، خیابان شهید آقایی، مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی وزارت امور خارجه

تلفن: ۲۲۲۹۷۰۲۹، ۲۲۲۸۳۵۶۵

نمایندگی و فروشگاه مرکزی: میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، پاساژ ناشران، طبقه همکف پلاک ۱۶/۲۲

تلفن فاکس: ۶۶۹۵۲۲۹۰، تلفن همراه: ۰۹۳۵۹۶۴۹۰۲۷، تلفن: ۶۶۴۹۰۳۱۵

فروشگاه شماره ۲: خیابان شهید باهنر (نیاوران)، خیابان شهید آقایی، جنب مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی وزارت امور خارجه

تلفن: ۲۲۸۰۲۶۶۲

فهرست مطالب

۱	آغاز سخن
۳	پیشگفتار
۷	طرح موضوع

بخش اول - سابقه تاریخی، ژئوپلیتیکی، اشتراکات و افتراقات منطقه

۱۳	فصل اول: آسیای مرکزی
۷۱	فصل دوم: جایگاه راهبردی آسیای مرکزی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران
	فصل سوم: فقدان جایگاه شایسته آسیای مرکزی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران
۸۱	فصل چهارم: اقدامات بنیادین ایران در منطقه

بخش دوم - قرقیزستان

۹۵	فصل اول: نگاه کلی به قرقیزستان
۱۱۷	فصل دوم: روابط دو جانبه
۱۳۱	فصل سوم: نقشه راه

بخش سوم - کلام آخر

۱۴۹	نتیجه گیری
۱۵۳	چه باید کرد؟
۱۵۹	ضمیمه
۱۶۳	فهرست منابع

آغاز سخن

این کتب حاصل سال‌ها کار و تلاش در منطقه آسیای مرکزی است، ماهیت کاربردی دارد و بیشتر به جنبه‌های عملی سیاست خارجی کشورمان در منطقه پرداخته است. مندرجات آن برآمده از تجربیات میثاق و بررسی‌دهنده بسیاری از چالش‌های نظری و عملی سال‌های بعد از فروپاشی شوروی است. وجه آشنایی و سیاست خارجی کشورمان در منطقه واکاوی شده و گستره وسیعی از موضوع‌ها مورد بحث بررسی قرار گرفته است.

هدف اصلی از نگارش این کتاب، بررسی ابعاد و مشکلاتی است که بر سر راه بسط ارتباطات ایران با کشورهای آسیای مرکزی قرار دارد. نگارنده کوشیده تا روابط ایران با منطقه را در سطوح دوجانبه (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی) و منطقه‌ای (آسیای مرکزی) تحلیل کند تا به‌خوبی روشن شود که سیاست خارجی کشورمان نسبت به منطقه آسیای مرکزی نیازمند تغییر نگاه و بازبینی واقعیات است.

سعی بر آن شده است که با شناخت دقیق نکات ضعف و قوت پیشنهادها و راهکارهایی برای رساندن وضع موجود به ظرفیت‌های واقعی دو طرف ارائه شود، چرا که نگارنده مدعی است که ظرفیت‌های ایران و آسیای مرکزی بسیار فراتر از وضع موجود است و با شناخت بهتر دو طرف، آسیب‌پذیری‌ها و مشکلات، امکان توسعه بیشتر این روابط وجود دارد.

از آنجا که طرح موضوع این کتاب اولین تجربه از نوع خود است و قبلاً سابقه‌ای از چنین اقدامی وجود نداشته است یا اگر بوده آنقدر کم است که عمومی نشده و به کمک مدیریت سیاست خارجی کشورمان نیامده است، کار نگارش با دشواری‌های خاص خود مواجه بود. به هر حال، در پی کاری مداوم و با پشتکار سعی شده است تا نتیجه رضایت‌بخشی ارائه شود. در اینجا لازم می‌دانم از همه بزرگوارانی که با یاری خویش تمهیدات لازم جهت تألیف، تدوین و

چاپ این کتاب را فراهم کردند، به ویژه از جناب آقای ایرج الهی، رئیس محترم گروه مطالعات آسیای مرکزی، جناب آقای محمد کرد زاده کرمانی، کارشناس ارشد گروه مذکور، جناب آقای ...طالبی، رئیس محترم اداره نشر و سرکار خانم بیتا طهرانیان، کارشناس اداره انتشارات مرکز پژوهش و آموزش وزارت امور خارجه تشکر و قدردانی کنم. همچنین از خانم مریم حجاری به خاطر ویرایش این کتاب کمال تشکر را دارم. امید است که این اثر بتواند مورد استفاده علاقه‌مندان و پژوهشگران قرار گیرد و بهانه‌ای باشد برای کسانی که دل‌مشغول سیاست‌های کشور در منطقه‌اند و آن‌ها را برای انتشار دیدگاه‌ها و نظرات عملی خود برای رفع کاستی‌های این کتاب و استانی جایگاه کشورمان در منطقه تشویق کند.

در خاتمه ترجیح می‌دهم این کتاب را بیشتر از آنکه یک چالش نظری بدانم یک "کتاب کار" روی میز کارشناسان به‌وایم. در نظر گرفتن این مورد که تجربه جدیدی است امیدوارم برای کسانی که دست‌اندر کار عالی، در منطقه هستند مفید واقع شود.

و من الله التوفیق

غلامرضا باقری مقدم

پیشگفتار

امروزه آسیای مرکزی به دلایل جغرافیای سیاسی، امنیتی و اقتصادی بیشتر از گذشته مطمح نظر بازیگران بین‌المللی قرار گرفته و با توجه به سیال بودن نظام بین‌الملل و واقع شدن در دوران گذار، اهمیت روز افزونی در سیاست‌های استراتژیک قدرت‌های جهانی پیدا کرده است.

آمریکا مصمم است با شیخسله خود بر این منطقه، روسیه را از عقبه استراتژیک خود محروم سازد، ایران را از یویایی و بالکنی ر حوزه تمدنی خود باز دارد و همزمان با مدیریت تحرکات چین در این سرزمین‌ها به دنبال این کشور بردارد. منابع انرژی منطقه از دیگر عوامل مهم تشویق آمریکا به دخالت در امور آسیای مرکزی است.

متقابلاً روسیه نیز برای تنگ کردن عرصه به آمریکا و جلوگیری از تحقق سیاست‌های آن دست به اقدام متقابل زده و امکانات زیادی را به منطقه تسلیل کرده است. ژئوپلیتیک بسیار حساس آسیای مرکزی، فهم روسیه از فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در منطقه و ارتباط عمیق تاریخی با آن، علاقه آن کشور به این منطقه را ماهیت راهبردی بخشیده است.

در حال حاضر بین دو کشور اختلاف فاحشی در موضوع مدیریت بحوات آسیای مرکزی جریان دارد و این شرایط یاد و خاطره رقابت شدید روسیه و انگلستان در قرن نوزده در این منطقه را زنده می‌کند که از آن در ادبیات سیاسی به عنوان "بازی بزرگ" نام برده می‌شود.

چین ضلع سوم مثلث ابرقدرت‌های این منطقه را تشکیل می‌دهد. این کشور به دنبال توسعه مناسبات همه جانبه خود با این منطقه در آمده و در مقایسه با دو قدرت بزرگ یاد شده از این مزیت برخوردار است که بر عکس آن دو با روی خوش و استقبال منطقه روبرو است. هرچند که حافظه تاریخی بخشی از مردم منطقه نسبت به چین مثبت نیست، ولی این کشور

در طول سال‌های گذشته با تکیه بر توان سرمایه‌گذاری خود به ویژه در عرصه‌های انرژی به بازیگری تأثیرگذار در معادلات سیاسی - امنیتی منطقه تبدیل شده است.

آسیای مرکزی امتداد ژئوپلیتیک ایران است. حضور طبیعی کشورمان در آسیای مرکزی که بر آمده از اشتراکات کهن تاریخی با آن است، به دغدغه فکری آمریکا تبدیل شده و این کشور در صدد است که با استفاده از همه امکانات از ظهور ایران به عنوان یک کشور با ظرفیت رهبری منطقه جلوگیری کند. بدون شک این سیاست با سیاست خارجی و منافع ملی ایران در تضاد است و توسعه کشورمان را مورد تهدید قرار می‌دهد. حال اگر تهدید سنتی ایران از دالان شمال را هم بر این تهدید جدید اضافه کنیم حساسیت قضیه بیشتر برای ما روشن شده و معلوم می‌شود که با رویای شوروی نه تنها پتانسیل تهدید از شمال ایران از بین نرفته بلکه با حضور آمریکا در منطقه افزایش یافته است.

ناگفته پیداست که به موارث فرهنگی تهدید انتظار می‌رود که اقدامات بازدارنده و پیشگیرانه ایران نیز افزایش یابد و تدابیر امنیتی برای پیشی کردن این تهدیدها از طریق حضور قدرتمندانه و سازنده در منطقه اتخاذ شود. اما متأسفانه آنچه که در عمل مشاهده می‌شود برآوردکننده این انتظار نبوده و میزان سرمایه‌گذاری ما هم از سیاسی و اقتصادی، متناسب با میزان فرصت و تهدیدی نیست که این منطقه برای کشورمان دارد. نوعی کم توجهی و غفلت در رویکرد ما نسبت به آسیای مرکزی دیده می‌شود.

البته نباید تنها از زاویه تهدید به این منطقه نگاه کرده و سیاست‌ها را هم نباید در این حوزه منحصر کرد. این منطقه همزمان منطقه فرصت ایران نیز به شمار می‌رود. آسیای مرکزی میراث‌دار تاریخ و فرهنگ ایران است. جزو حوزه تمدنی ایران محسوب می‌شود. خاطرات تاریخی تلخ و شیرین فراوانی با هم داریم. زبان فارسی حضور کهن و ریشه داری در این منطقه دارد. این پیوستگی و آمیختگی سرنوشت ما را به هم پیوند زده است. ایران با تعامل فعال و حضور سازنده در این منطقه می‌تواند سریع‌تر و کم هزینه‌تر راه توسعه اش را هموار کند. این

منطقه بازار مصرف کالاهای ایرانی و میدان تمرین صادرات صاحبان صنعت و سرمایه ایران است. امکانات صنعتی و مواد خام موجود در آن مکمل اقتصاد ایران می‌نواند باشد. با عنایت به مؤلفه‌های امنیتی، اقتصادی و فرهنگی بر شمرده در سطور فوق، اهمیت فوق‌العاده این منطقه برای منافع ملی ایران به وضوح آشکار می‌شود و نشان می‌دهد که این منطقه همانقدر که میدان فرصت برای کشورمان است همانقدر هم عناصر تهدید را در خود نهفته دارد و این نوع عمل د ماست که نسبت ما را با یکی از این ظرفیت‌ها تعیین می‌کند.